

Тема 5. Державне регулювання економічної безпеки підприємницької діяльності

1. Основні напрямки державного регулювання діяльності підприємств
2. Види державного контролю діяльності підприємства
3. Позитивні та негативні сторони впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємства

1. Основні напрямки державного регулювання діяльності підприємств

Державне втручання необхідне для забезпечення досягнення балансу економічних інтересів у країні, що перетворює суспільство в стійку систему, яка розвивається.

Метою державного регулювання є досягнення ефективного механізму взаємодії підприємств – їх відносини повинні сприяти зростанню випуску продукції, встановленню прийнятної ціни на товар, підвищенню якості товару, відповідної продуктової диференціації та стабільності ринку.

Державне регулювання діяльності підприємств носить характер прямого і непрямого впливу. Непряме регулювання управління діяльністю підприємств формує систему мотивації, створює стимулюючі умови для діяльності суб'єктів ринкових відносин і виступає в таких формах, як податкова система, цінова та фінансово-кредитна політика, державне замовлення. До прямого державного регулювання відносяться розробка державою нормативних актів, положень, заходів, що надають безпосередній вплив на діяльність суб'єктів ринкових відносин.

Існує три форми втручання держави в економіку: широке регулювання економічних процесів; передача частини функцій державного регулювання ринковим відносинам; виконання державою найважливіших стратегічних завдань.

Державне регулювання діяльності підприємств здійснюється за такими напрямками:

1. Забезпечення правової основи діяльності підприємства передбачає складання законів, що регулюють правові відносини між державою та підприємством, указів і постанов органів влади з питань господарської діяльності підприємств. Мотивами держави є ефективність функціонування економіки, економічна безпека її численних суб'єктів, соціальна захищеність працівників підприємств. І це логічно, оскільки банкрутство будь-якого підприємства, а особливо великого, має не тільки економічні наслідки, а й дуже відчутні соціальні наслідки.

2. Регулювання ринку передбачає, в першу чергу, регулювання рівня монополізму в промисловості.

3. Антимонопольна політика уряду спрямована на коригування тієї діяльності підприємств, яка розглядається як діяльність, що завдає шкоди ефективній конкуренції на ринку. Боротися з негативним ефектом монополізації можна двома способами:

а) або дроблячи великі підприємства, забороняючи їх об'єднання та досягати таким шляхом розширення сфери конкуренції (шлях американських антитрестових законів),

б) або, навпаки, використовуючи організованість великих монополістичних об'єднань для державного регулювання, тобто домовлятися про прийнятні для суспільства ціни, норми рентабельності, розподіл ресурсів і т.д.

4. Формування системи оподаткування передбачає введення різного роду податків, визначення характеру оподаткування (фіскальний, стимулюючий і т.п.), встановлення ставок оподаткування, порядку розрахунку та сплати податків.

5. Формування та розвиток інфраструктури підприємництва відноситься виключно до компетенції держави.

б. Регулювання інноваційних процесів. Наявність у країни потужного інноваційного потенціалу дозволяє протистояти будь-якому диктату ззовні, пов'язаному з обмеженням доступу до передових технологій, розривом основних сформованих технологічних ланцюгів. Здатність до інновацій у даний час стала однією з найважливіших детермінант безпеки держави.

Характер та особливості інноваційного процесу, його значення для економічної безпеки країни визначають такі функції державного регулювання у цій сфері:

- акумулювання коштів на наукові дослідження та інновації;
- координація інноваційної діяльності;
- стимулювання інновацій;
- створення правової бази інноваційних процесів;
- регулювання соціальної й екологічної спрямованості інновацій.

Національна система нововведень - це комплекс структур і механізмів, що забезпечують отримання, накопичення науково-технічних знань у країні й умови їх використання в цілях науково-технічного і соціально-економічного прогресу. В даний час виділяють три головних типи моделей науково-інноваційного розвитку:

1. країни, орієнтовані на лідерство в науці, реалізацію великомасштабних цільових проектів, що охоплюють всі стадії науково-виробничого циклу, як правило, зі значною часткою науково-виробничого потенціалу в оборонному секторі (наприклад, США, Великобританія, Франція);

2. країни, орієнтовані на поширення нововведень, створення сприятливого інноваційного середовища, раціоналізацію всієї структури економіки (наприклад, Німеччина, Швеція, Швейцарія);

3. країни, що стимулюють нововведення шляхом розвитку інноваційної інфраструктури, забезпечення сприйнятливості до досягнень світового науково-технічного прогресу, координації дій різних секторів у галузі науки і технологій (наприклад, Японія, Південна Корея).

2. Види державного контролю

Податковий контроль. Завдання системи оподаткування в Україні полягає у забезпеченні концентрації в державних і місцевих бюджетах коштів, необхідних для економічного та соціального розвитку держави, у створенні дієвих стимулів з підвищення ефективності виробництва, економічного використання ресурсів та охорони навколишнього середовища.

Платниками податків і зборів є юридичні та фізичні особи. Об'єктами оподаткування є доходи (прибуток), додана вартість продукції (робіт, послуг), вартість продукції (робіт, послуг), у тому числі митна, або її натуральні показники, спеціальне використання природних ресурсів, майно юридичних і фізичних осіб та інші об'єкти.

Головним державним органом, що здійснює податковий контроль, є Державна податкова адміністрація України. Її функції та правові основи визначені Законом України «Про державну податкову службу в Україні».

За організаційними ознаками податковий контроль здійснюється у таких формах:

- податкові перевірки;
- отримання пояснень платників податків та інших зобов'язань;
- перевірка даних обліку та звітності;
- огляд приміщень і територій, що використовуються для отримання доходу;
- в інших формах, передбачених законом.

Податкові перевірки поділяються на планові та позапланові виїзні перевірки.

Плановою податковою перевіркою вважається перевірка фінансово-господарської діяльності суб'єкта підприємницької діяльності, яка передбачена у плані роботи контролюючого органу та проводиться за місцезнаходженням такого суб'єкта. Планова виїзна перевірка проводиться за письмовим дозволом керівника відповідного контролюючого органу не

частіше одного разу на календарний рік. Суб'єкту не пізніше, ніж за 10 календарних днів до дня проведення планової виїзної перевірки має бути надіслано письмове повідомлення із зазначеною датою її проведення.

Позаплановою виїзною перевіркою вважається перевірка, яка не передбачена в планах роботи контролюючого органу та проводиться за наявності хоча б однієї з обставин, зазначених в діючому законодавстві України. Наприклад, при реорганізації, ліквідації підприємства, недостовірності наданих даних, у разі відсутності у встановлений термін обов'язкових звітних документів і т.д.

Тривалість планової виїзної перевірки не повинна перевищувати 20 днів, а суб'єктів малого підприємництва - 10 днів. Тривалість позапланової перевірки не повинна перевищувати - 10 днів, а суб'єктів малого підприємництва - 5 днів.

Планова та позапланова документальні перевірки можуть бути комплексними. Комплексна перевірка - це документальна перевірка фінансово-господарської діяльності підприємства, яка охоплює питання повноти нарахування та своєчасності сплати всіх видів податків, зборів, інших обов'язкових та інших платежів.

Валютний контроль. Його метою є забезпечення дотримання валютного законодавства при здійсненні валютних операцій.

Основними напрямками валютного контролю є:

- а) визначення відповідності проведених валютних операцій чинному законодавству та наявності необхідних для них ліцензій і дозволів;
- б) перевірка обґрунтованості платежів в іноземній валюті;
- в) перевірка повноти й об'єктивності обліку та звітності за валютними операціями, а також по операціях нерезидентів у валюті України.

Валютний контроль в Україні здійснюється органами валютного контролю та їх агентами. Органами валютного контролю в Україні є:

1. Національний банк України - здійснює контроль над виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань.

2. Кабінет Міністрів України забезпечує проведення єдиної державної фінансової, бюджетної, податкової політики, спрямованої на реалізацію визначених завдань економічного та соціального розвитку України.

3. Державна митна служба - здійснює комплексний контроль за валютними операціями, в тому числі здійснює контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України.

4. Державна податкова інспекція Україна - здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, які проводяться резидентами та нерезидентами на території України.

5. Міністерство зв'язку України - здійснює контроль над дотриманням правил поштових переказів і пересиланням валютних цінностей через митний кордон України.

6. Агентами валютного контролю є організації, які відповідно до чинного законодавства України можуть здійснювати функції валютного контролю. До них відносяться уповноважені банки, інші небанківські кредитні організації, які мають ліцензії на здійснення валютних операцій.

7. Правоохоронні органи.

Серед видів державного контролю є такі, які носять попереджуючий і контролюючий характер.

Реєстраційний контроль полягає в проведенні реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності та дозволяє здійснювати контроль за діями юридичних осіб фактично до початку їх діяльності.

Метою контролю при створенні підприємства є виключити або запобігти здійсненню ним незаконної економічної діяльності. Крім того, в інтересах боротьби з корупцією не можуть бути зареєстровані як підприємці та працювати за сумісництвом у комерційних організаційних структурах посадові особи органів державної влади й управління, а також державні службовці.

Ліцензійний контроль та нагляд здійснюється з метою контролю за певними видами діяльності, за дотриманням суб'єктами господарювання вимог відповідних дозволів та умов.

Метою ліцензування є забезпечення захисту інтересів споживачів, підвищення якості обслуговування населення, дотримання виробничих і правових норм при здійсненні господарської діяльності.

Види господарської діяльності, які підлягають ліцензуванню, порядок їх ліцензування, контроль у сфері ліцензування і т.п. визначені в Законі України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 1 червня 2000 року. Дія цього Закону поширюється на всіх суб'єктів господарювання.

Орган ліцензування приймає рішення про видачу ліцензії або про відмову в її видачі не пізніше ніж через 10 робочих днів з дати надходження заяви про видачу ліцензії та документів, що подаються разом із заявою.

Планові перевірки додержання ліцензіатами ліцензійних умов проводяться не частіше одного разу на рік. Позапланові перевірки здійснюються на основі заяви у письмовій формі про порушення ліцензіатом ліцензійних умов.

Антимонопольний контроль. Чинним законодавством України визначено дії суб'єктів господарювання, які відносяться до зловживань монопольним станом на ринку. До таких дій відносять:

- нав'язування таких умов договору, які ставлять контрагентів у нерівний стан або додаткових умов, які не відносяться до предмета договору, включаючи нав'язування товару контрагенту, який йому не потрібен;

- обмеження або зупинення виробництва, а також вилучення товару з обігу з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін;

- інші дії, які здійснюються з метою створення перешкод доступу на ринок або виходу з ринку суб'єктів господарювання;

- встановлення монополю високих і дискримінаційних цін (тарифів) на свої товари, що призводить до порушення прав споживачів або обмежує права окремих споживачів;

- встановлення монополю низьких цін на свої товари, що призводить до обмеження конкуренції.

Контроль над дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції. Держава підтримує конкуренцію як змагання між суб'єктами господарювання. З одного боку це забезпечує отримання певних економічних переваг. З іншого боку внаслідок цього споживачі отримують можливість вибору необхідного товару і при цьому окремі суб'єкти господарювання не визначають умов реалізації товару на ринку.

Уповноважені органи виконавчої влади й органи місцевого самоврядування повинні здійснювати аналіз стану ринку та рівня конкуренції на ньому і застосовувати передбачені законом заходи щодо усунення недобросовісної конкуренції суб'єктів господарювання.

Недобросовісною конкуренцією є:

- неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання (використання чужого імені, комерційного найменування, незаконне копіювання зовнішнього вигляду виробу і т.д.),

- створення перешкод суб'єктам господарювання у процесі конкуренції та досягнення неправомірних переваг у конкуренції (поширення неправдивих, неточних або неповних відомостей, підкуп працівника постачальника, обмеження або зупинення виробництва, а також вилучення товару з обігу з метою створення або підтримки дефіциту на ринку чи встановлення монопольних цін і т.д.),

- неправомірний збір, розголошення та використання комерційної таємниці.

Сертифікація та стандартизація. Державний комітет України з питань технічного регулювання та споживчої політики здійснює державний контроль над дотриманням законодавства про захист прав споживачів,

рекламу у цій сфері та державний нагляд за дотриманням законодавства у сфері стандартизації, застосовує заходи щодо запобігання та усунення порушень державних стандартів. Сертифікація здійснюється з метою запобігання надання послуг і реалізації продукції, небезпечних для життя, здоров'я, майна громадян і навколишнього середовища, створення умов для участі суб'єктів господарювання в міжнародному економічному, науково-технічному співробітництві та міжнародній торгівлі.

Сертифікація – це підтвердження відповідності якості продукції та послуг вимогам стандартів, передбачає оцінку відповідності продукції певним вимогам з обов'язковим документальним оформленням - видачею сертифіката.

3. Позитивні та негативні сторони впливу державного регулювання на економічну безпеку підприємства

Позитивний вплив державного регулювання діяльності підприємств на їх економічну безпеку наведено у таблиці 5.1.

Таблиця 5.1 - Позитивний вплив державного регулювання діяльності підприємств на їх економічну безпеку.

Форма державного регулювання	Наслідки державного регулювання	Вплив державного регулювання на економічну безпеку підприємства
Введення різноманіття форм власності	Поява не державного сектора в економіці	Можливість прояву приватної ініціативи, підвищення зацікавленості в результатах діяльності
Формування і регулювання фінансового ринку	Поява мережі фінансових посередників	Збільшення числа джерел інвестиційних ресурсів
Обмеження та регулювання рівня монополізму	Створення умов для конкурентної боротьби	Зниження загрози з боку підприємств – монополістів Запобігання або ліквідація небажаних ринкових структур і небажаної поведінки ринкових агентів Допомога одним групам економічних агентів за рахунок інших
Обмеження імпорту	Створення умов для	Збільшення ємності ринку

товарів з метою захисту інтересів вітчизняного товаровиробника	збуту продукції вітчизняних підприємств	
Надання державних гарантій при залученні іноземних інвестицій	Збільшення припливу зарубіжних інвестицій	Збільшення кількості реалізованих інвестиційних проектів, підвищення організаційно-технічного рівня виробництва та конкурентоспроможності продукції, вихід підприємства на зовнішні ринки

Негативні наслідки державного регулювання та їх вплив на економічну безпеку підприємства наведено у таблиці 5.2.

Таблиця 5.2 - Вплив негативних наслідків державного регулювання на економічну безпеку підприємств.

Сфера регулювання	Негативні аспекти регулювання	Захисна реакція підприємств	Вплив захисних заходів на економічну безпеку підприємств
Податкова сфера	Високі податкові ставки Відсутність системи податкових пільг	Відсутність прагнення до збільшення прибутку Приховування частини прибутку	Скорочення обсягів виробництва або його зупинка Високий рівень витрат на виробництво Відсутність власних інвестиційних ресурсів Низький організаційно-технічний рівень виробництва Низький рівень конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках
Інноваційна сфера	Відсутність субсидій і дотацій підприємствам недержавного сектора	Відсутність технічних та управлінських нововведень	Низький організаційно-технічний рівень виробництва Висока енергоємність виробництва Низька продуктивність праці Неефективний менеджмент
Інвестиційна сфера	Незначні гарантії зарубіжним інвесторам Відсутність сприятливого інвестиційного клімату	Відмова від співробітництва із зарубіжними партнерами Вивезення капіталу за кордон	Відсутність реальної можливості співпраці з закордонними партнерами Уповільнення динаміки розвитку
Інфраструктура підприємництва	Жорсткі обмеження діяльності	Відмова від послуг інфраструктури підприємництва	Зростання витрат і невисока якість робіт, що виконуються самостійно Відсутність додаткових інвестицій через нерозвиненість фондового ринку

